

Christophe Charle, *Intelektuálové v Evropě 19. století. Historickosrovnávací esej*

s novým původním doslovem,

Brno 2004, Centrum pro studium demokracie a kultury, 275 s., ISBN 80-7325-039-X

Christophe Charle, *Paříž na přelomu století.*

Kultura a politika fin de siècle,

Brno 2004, Barrister & Principal, 283 s., ISBN 80-86598-19-5

Krátce za sebou, obě v překladu Pavly Doležalové, vyšly u brněnských nakladatelů dvě knihy francouzského historika Christophe Charlea, zaměřené k témuž předmětu zkoumání. Ve Francii byla první z nich vydána v polovině 90. let 20. století. Druhá sice vyšla o něco později, ale skládá se poněkud z přepracovaných příspěvků z kolokvií, vytištěných v různých sbornících. Nejstarší z nich byl publikován už na konci 70. let. Český překlad knihy o pařížském „fin de siècle“ je doprovázen doslovem Milana Řepy nazvaným *Christophe Charle – historik a sociolog moderní francouzské společnosti a její kultury*. Christophe Charle, dnes čtyřiapadesátiletý profesor univerzity Paris I a ředitel Ústavu moderních a současných dějin na slavné École normale supérieure v pařížské rue d'Ulm, je v tomto doslovu představen jako příslušník čtvrté generace tzv. francouzské školy Annales s vyhraněným zájmem o srovnávací dějiny společnosti a kultury 19. století.

Vydavateli českého překladu Charleovy knihy o Paříži na přelomu století zřejmě jde o daleko širší okruh čtenářů, než představují odborníci z historicko-antropologických seminářů vysokých škol. Jak v Řepově doslovu, tak v anotačním textu na obálce knihy je důrazně připomínána potřeba srovnání se Schorskeho prý slavným dílem o Vídni, jehož český překlad vyšel v témže brněnském nakladatelství.¹ Charle sám si však pro srovnání německé velkoměstské kultury s pařížským „fin de siècle“ vybral Berlín. Jde ale o srovnání spíše kusé, jehož základem je především otázka přitažlivosti Paříže a Berlína jako center spisovatelů, umělců a vysokoškolských studentů různého původu. Snad Charle cítil, že pro všestrannou srovnávací analýzu Paříže s Vídni není na základě jeho a Schorskeho práce dostatek podkladů. Nejenže Charle zůstává jen u svého nejbližšího tématu, tedy

1 CARL E. SCHORSKE, *Vídeň na přelomu století*, Brno 2000.

u intelektuálů, spisovatelů a vědců, a nezabývá se jako Schorske také architekturu a výtvarným uměním, nýbrž zcela pomíjí i to, co je – alespoň podle mého názoru – Schorskeho nejsilnější stránkou: odvážnou a vtipnou analýzu struktury vídeňské společnosti, ukazující podíl jednotlivých skupin na moci a vlivu na přelomu 19. a 20. století.²

Z bohaté francouzské odborné literatury o rozmanitých jevech přičítaných vývoji společenských struktur zná český čtenář v překladech do češtiny velmi málo. Musí se tedy spokojit s tím, co si francouzský autor vybere a prostuduje jako základ své analýzy. Charle nemůže a ani nemá v úmyslu, jak říká v úvodu k své bibliografii, poskytnout vyčerpávající seznam knih a dokumentů k problematice kultury a politiky v Paříži na přelomu 19. a 20. století. Jeho cílem prý bylo shrnout hlavní díla užitečná pro výzkum témat, jímž se věnují jednotlivé kapitoly. Z léta shromážděvané látky sestavil autor tři části, z nichž jen první je dosud nevydaným textem, nazvaným *Pařížské kulturní prostředí*. V ní autor přece jen nezapřel náklonnost klasické francouzské školy sociálních dějin ke statistikám. Spisovatele, vědce, literáty zkoumá co do příjmů i co do solventnosti v nákladech na bydlení. Z úředních statistik ze sčítání obyvatelstva a statistických ročenek sestavil několik zajímavých tabulek, z nichž například Místní rozložení jednotlivých podskupin nejvyšší třídy (s. 48) ukazuje, jak byly rozmístěny při sčítání v roce 1891 v jednotlivých pařížských obvodech byty bankéřů, rentiérů, lékařů, úředníků, advokátů, profesorů i literátů a vědců.

Charle si je ovšem vědom, že pouhé zařazení podle ceny bydlení nestačí. Pokouší se proto sestavit i tabulky původu a celoživotních střídání adres některých spisovatelů, což ho mimo jiné přivádí k zjištění kumulace či střídání příjmů lidí žijících se perem. Celá druhá kapitola, nazvaná *Pařížští intelektuálové*, je však věnována pouze třem vybraným osudům: myslitele a kritika Hippolyta Taina, historika Charlese Seignobose a politika Léona Bluma. Není úkolem recenze uvažovat s českým čtenářem, proč si autor vybral právě tyto pařížské intelektuály. Teprve v kapitole třetí, nazvané *Způsoby angažovanosti*, se setkáváme se snahou o celistvý pohled na dopad Dreyfusovy aféry v literatuře, vznik intelektuální a politické avantgardy i pronikání zahraničních vlivů do francouzského literárního prostředí. Při tom autor nechtěl pojmout tyto pasáže, jak říká v závěru (s. 199), jako součást poučné a líbivé historie. Domnívá se, že jednou z předností historie je možnost nabídnout kritický odstup místo falešných jistot (s. 200). Český čtenář bezesporu rád přijme takový pohled francouzského historika

2 Toho, kdo zná hlouběji francouzské bádání o sociálních dějinách 19. století, možná napadne jako vhodnější pro srovnání s Schorskeho prací o Vídni pohled Jeana-Baptiste Durosellea na pařížskou společnost v jeho knize o Francouzích v době Belle époque: JEAN-BAPTISTE DUROSSELLE, *La France et les Français 1900-1914. La France de la „Belle époque“*, Paris 1972.

na proslulý pařížský „fin de siècle“. Čtenářský požitek však zůstává rezervován především těm pasáží, kde se setkáme s tématy nám důvěrněji známými. Každý, kdo se kdy zabýval vztahem české literatury konce 19. století k tehdy soudobému ruskému románu, ocení Charleův citlivý rozbor vlivu ruského románu ve Francii v 80. a 90. letech.

Název Charleovy knihy *Paříž na přelomu století* má přilákat čtenáře spíše se zájmem o srovnávání v oblasti obecného kulturního prostředí v Evropě. Pro specialisty v oboru srovnávací historie, sociologie či kulturní antropologie vydal Charle ještě před ní jinou knihu s prestižním titulem *Intelektuálové v Evropě 19. století*. Při hodnocení jejího textu bude českému čtenáři k užítku, přečte-li si předtím Charleovu uvedenou knihu o Paříži na přelomu století. Snáže tak pochopí, jak autor pracuje s pojmy. V úvodu ke knize o evropských intelektuálech 19. století (s. 13) Charle navrhuje přijmout intelektuálovu definici Pierra Bourdieua: „profesionál v praktickém nakládání se symbolickými hodnotami“. Zároveň si ale nechává opatrně otevřená zadní vrátka historikova, že „pouze úplná historie umožní postihnout téma intelektuálů v celé jeho složitosti a ve vývoji podle jednotlivých období a zemí“ (s. 15). Tento nejzazší cíl je prý stále částečně nedosažitelný, poněvadž v některých bodech chybí i základní výzkum. Měl však autor knihy o evropských intelektuálech v 19. století dostatek prostředků využít základního výzkumu všude, kde se nějaký uskutečnil? Český čtenář nemusí jít pro příklady daleko. Stačí se přesvědčit, z jakých zdrojů čerpal Charle své informace o intelektuálech v českých zemích. Vybereme-li z oddílu *Střední Evropa* v bibliografii k českému překladu Charleovy knihy o evropských intelektuálech (s. 258–259) studie alespoň zčásti založené na základním výzkumu české provenience, dojdeme k počtu pěti prací, které zároveň reprezentují valnou většinu zpráv o Čechách v celém středoevropském oddílu.³ Naopak zase zcela chybí zmínka o srovnávacích dějinách evropských národních hnutí, jak je zpracoval Miroslav Hroch. Přitom některé Hrochovy studie jsou přístupné i v tzv. světových jazycích. Ačkoli Hroch nepovažuje sociální skladbu národních hnutí za hlavní předmět svého zájmu, málokterý jiný historik evropského 19. století se tak významně podílel na srovnávací analýze národních hnutí, která by se byla bez přispění evropských intelektuálů asi sotva mohla obejít.⁴

3 *Bürgertum in der Habsburgermonarchie*, hrsg. von ERNST BRUCKMÜLLER, ULRIKE DÖCKER, HANNES ŠTEKL, PETER URBANITSCH, Wien 1992; JIŘÍ KOŘALKA, *Tschechen im Habsburgerreich und in Europa 1815–1914*, München-Wien 1991; BERNARD MICHEL, *La Mémoire de Prague: conscience nationale et intelligentsia dans l'histoire tchèque et slovaque*, Paris 1986; STANIŠLAS Z. PECH, *The Czech Revolution of 1848*, North Carolina 1969; PETR WITTLICH, *Prague fin de siècle*, Paris 1992.

4 MIROSLAV HROCH, *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektívě*, Praha 1999.

Podle mého názoru by Hrochovy studie o evropských národních hnutích nejen obohatily Charleův nepochybně velmi odborně zvolený výběr západoevropské literatury týkající se významné společenské úlohy, kterou přisuzuje Charle intelektuálům v celém 19. století. Mohly by do dějin evropských intelektuálů vnést i problém předurčení rodinou a sociálním původem. Národní vědomí u malých národů snad někdy mohlo nahrazovat rodinné strategie u velkých při zařazování individua do společenského života. Charle dosti často připomíná jako příklad působení francouzského intelektuála z revolucionářského a vizionářského období první poloviny 19. století – historika Micheleta. Francouzský čtenář na rozdíl od českého ovšem ví, že Michelet v knize *Lid*, vydané v roce 1846, popsal hlavní profesní a sociální skupiny, z nichž se tehdejší francouzský lid skládal. Ekonomické strategie majetnějších rodin podle Micheleta zajišťovaly budoucnost národa. Kde nebyl majetek, avšak nechybělo vědomí společenského vzestupu, bylo třeba zajistit vyučení či školské vzdělání. Pro studium se prý vybírali synové lidu poddajní a nevybojní, připravení na bídné živoření ve špatně placeném úřadě.⁵ I v českém národním hnutí první poloviny 19. století se v životopisné literatuře setkáváme s ekonomickou nezbytností studia pro zajištění základní existence. Kulturní vliv univerzitních center tak i při velmi skromných životních podmínkách vytvářel prostor pro mladé intelektuály v době jejich největší vnímavosti. Ale i později, byť třeba zdaleka všichni nedosáhli postavení právníků, lékařů, vědců, jim zůstal statut intelektuála zachován. Neboť i zběhlý student či subalterní úředník mohl být v některých případech „profesionálem v praktickém nakládání se symbolickými hodnotami“. Hlubší komparace vzniku a postavení intelektuála u velkých a malých evropských národů v 19. století by nesporně přinesla prospěch oběma stranám.

To platí i pro kapitoly o druhé polovině 19. století, v nichž Charle plně rozvíjí své znalosti pestré a náročné problematiky intelektuálů uprostřed jakéhosi jejich „zlatého věku“ v západní Evropě. Čím odborněji však přistupuje k líčení dopadu různých politických i kulturních směrů na postavení a úlohu intelektuálů na Západě či v Rusku, tím mu ubývá opěrných bodů pro pohled na střední Evropu. Secesní Vídeň mu představuje dílo Schorskeho, o němž už byla řeč. Židovskou Vídeň *Svět věčejška* Stefana Zweiga. Zcela však pomíjí pro intelektuální život střední Evropy důležité období přesahu mezi koncem 19. století a první světovou válkou. Přitom by stačilo seznámit se s obsahem německy napsané autobiografie Maxe Broda, přítele Franze Kafky.⁶ Brodova citlivost ke kulturnímu prostředí Prahy na přelomu 19. a 20. století by Charlea mohla dovést i k rozšíření přístupů, jichž

5 JULES MICHELET, *Le peuple. Présentation*, Paris 1974, s. 125.

6 MAX BROD, *Život plný bojů*, Praha 1994.

užívá ve svém závěrečném hodnocení budoucnosti intelektuálů v Evropě (s. 195). Brodova autobiografie dokonce spojuje pražské intelektuálské prostředí s nitkami vedoucími k vlivům evropským. Brod byl aktivním svědkem pronikání do evropského kulturního povědomí nejen Kafky, ale také například Leoše Janáčka, a mimo to byl v době svých studií na pražské německé právnické fakultě i oddaným žákem profesora sociologie Alfreda Webera, bratra slavného Maxe Webera. Alfred Weber se sice za svého působení v Praze před první světovou válkou ještě nezabýval svým meziválečným tématem kulturní krize a úpadku vlivu intelektuálů v evropské společnosti,⁷ nelze však pominout, že svoji inspiraci k tomuto tématu našel ve střední Evropě. Tím spíše by se obě do češtiny přeložené Charleovy knihy měly stát podnětem k studiu dějin středoevropských intelektuálů s využitím jak teprve budoucího základního výzkumu, tak již napsané literatury, a to především v jazycích malých středoevropských národů s omezeným přístupem na západoevropský knižní trh.

Pavla Horská

⁷ VOLKER KRUSE, *Ist historisch-soziologische Zeitdiagnostik „Geschichts- und Sozialphilosophie“? Alfred Webers Diagnose der modernen Kulturkrise*, in: Týž, „Geschichts- und Sozialphilosophie“ oder „Wirklichkeitswissenschaft“?, Frankfurt am Main 1999, s. 227.

**Hans Küng, *Malé dějiny katolické církve*,
Brno-Praha 2005, Barrister & Principal – Vyšehrad, 148 s.,
ISBN 80-8659-825-X; 80-7021-770-7**

Küngovy *Malé dějiny katolické církve* jsou značně zestručněnou podobou jeho velké práce *Das Christentum, Wesen und Geschichte* z roku 1994. V ní autor představil celou historii křesťanství na základě teorie paradigmat, či lépe řečeno, na základě aplikace Kuhnovy teorie na dějiny jednotlivých církevních epoch (Küng mluví o paradigmatu židovsko-křesťanském, římsko-katolickém, helénsko-byzantsko-slovanském, protestantsko-reformačním, osvícensko-moderním a ekumenicky-postmoderním). V rámci této teorie se samozřejmě zabýval též dějinami papežství, liturgickými a teologickými problémy, otázkami lidové zbožnosti, mnišstvím a křesťanským uměním.

I ve stručné podobě tohoto díla Küng považoval za nutné obšírněji pojednat o osobním východisku a motivech, které ho vedly k sepsání této práce. Hned zpočátku přiznává, že nepíše dějiny katolické církve jako neúčastný pozorovatel ani jako filozof-hermeneutik, který usiluje o pochopení, ani jako teolog, pro nějž „všemu porozumět“ znamená „vše odpustit“. Küng chce psát dějiny své církve jako ten, kterého se minulé děje bezprostředně týkají, jako ten, jenž se sice snaží určitě negativní jevy pochopit, ale nemůže je zcela „odpustit“. Nechce být v žádném případě nestranný, a proto v hledáčku jeho zájmu jsou především ti, kdo se stávali oběťmi církevního mocenského aparátu nebo těch, kteří již ve své době nekřesťanskost jistých církevních praktik rozpoznali a pranýřovali.

Autor se však brání tomu, že by jeho „stranictví“ bylo zcela na újmu realistického vypsání a interpretaci církevních dějin. Vyznává spíše potřebu „namáhavého rozlišování“, protože historii katolické církve považuje za ambivalentní. Na jedné straně označuje církev jako výkonnou organizaci, za níž stojí mocenský a finanční aparát, který operuje navýsost světskými prostředky. Na druhé straně uznává, že církev disponuje ojedinele širokou základnou společenství, nemocnic, škol a sociálních institucí, v nichž se udělá mnoho dobrého pro chudé, nemocné a sociálně slabé. Přiznává, že se někdy za impozantními statistikami a velkolepými akcemi skrývá zploštělý tradicionalismus a že uzavřenému dogmatickému systému hrozí autoritářská a nebiblická teologie. Na druhé straně však nemůže nevidět obrovskou tvůrčí potenci církve a její význam pro světové intelektuální dějiny. Autor se tedy brání pojetí apologetickému. Kritériem jeho hodnocení je spíše biblicko-humanistický pohled na člověka, který autorovi umožňuje ocenit zejména přínos osvícenství a moderních duchovních proudů pro křesťanství.